

Urbanizace území zaniklé středověké osady Bystřec

LUDVÍK BELCREDI

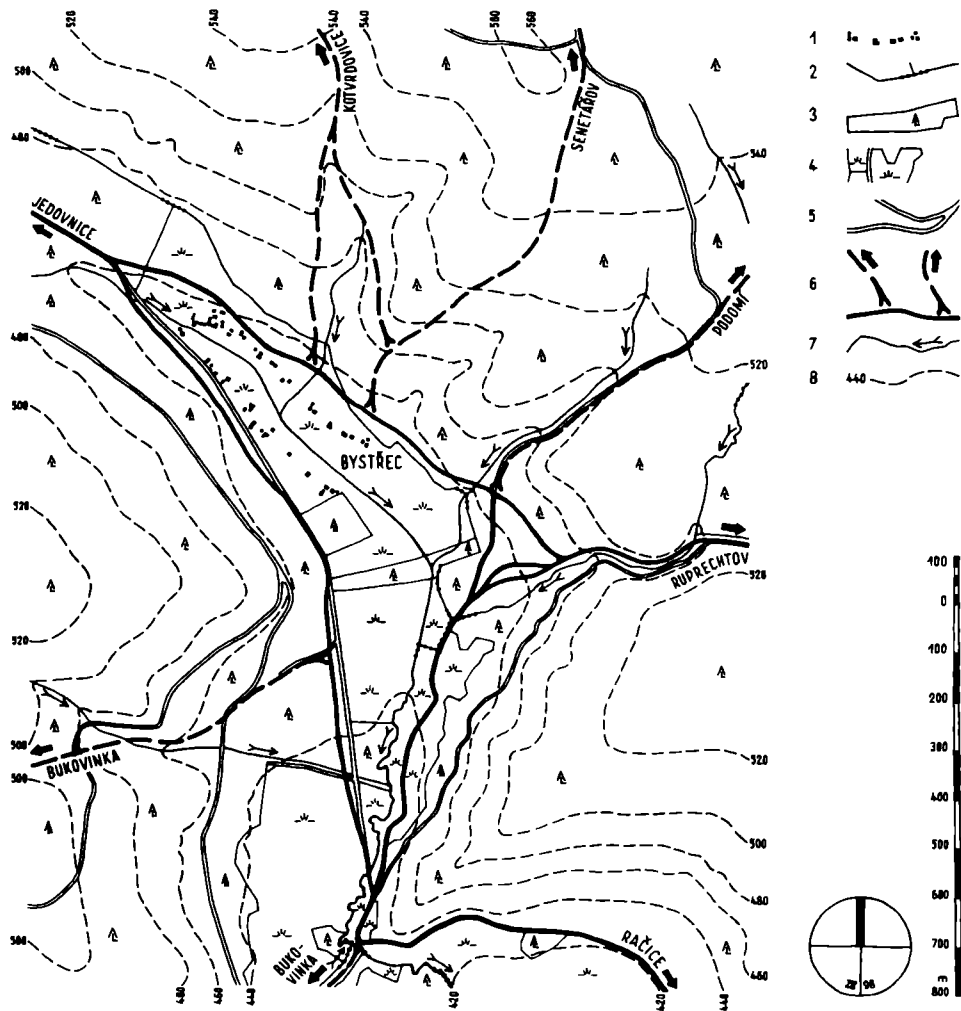
Odkryvem 19., poslední usedlosti na lokalitě Bystřec se chýlí ke konci výzkum další ZSO na Moravě. Nedílnou součástí každé aglomerace jsou komunikační systémy. Proto chceme-li vytvořit hodnotný obraz středověké osady je nezbytně nutné vytvářet i jejich obraz. Cest vnějších spojujících ves s ostatním světem i vnitřních napojujících jednotlivé usedlosti na cesty hlavní, popřípadě tyto usedlosti propojující. Samostatnou kapitolou je utváření komunikačního systému uvnitř usedlostí, který má za cíl funkční propojení všech staveb a zařízení domu.

ZSO Bystřec byla založena na cestě spojující centra starších panství a to Jedovnice a Račice, v širších souvislostech pak prostor Boskovské brázdy s Hanou (obr. 1). Poměrně široké a mělké údolí nedovolovalo zřejmě již od počátků vést cestu podél potoka. Proto byla tato komunikace vedena poměrně vysoko v jižním svahu a statky postavené čely do údolí k ní byly obráceny zadními trakty. Před vesnicí z ní odbočovala cesta směrem na Ruprechtov, která obcházela vesnici ze severní strany a tvořila tak komunikaci pro usedlosti na této straně osady, které též mijela za tzv. humny. Za vsí naopak přicházela cesta od Ruprechtova, která se zde napojovala na trasu z Jedovnic do Račic. V tomto trojúhelníku cest se nachází osada Bystřec. Zřejmě až v době existence vesnice vznikly další dodnes znatelné cesty spojující Bystřec přímo se sousedními vesnicemi Podomím, Senetářovem a Kotvrdovicemi, na opačné straně pak s Bukovinkou. Ve výčtu cest patrných především v severních svazích údolí nelze pominout často jen jejich krátké pozůstatky, které ve své době zřejmě tvořily přístupové cesty k plužinám.

Zdá se, že založení osady předcházela velmi důkladná geodetická příprava, jejíž součástí bylo přesné rozměření jednotlivých parcel. Na tuto skutečnost nás přivedl fakt, že vzdálenosti mezi jednotlivými statky na jižní straně se pohybují v rozmezí 60 až 80 m a celková vzdálenost mezi západním a východním okrajem vesnice je 500 m, přičemž severní průčelí statků jsou v zákrytu.

Vše nasvědčuje tomu, že jižním svahem údolí Rakovce byla téměř před 800 lety od ohybu potoka na západní straně vytyčena podél něho přímka o délce 500 m, což je vzdálenost 1. a poslední usedlosti. Následně pak byla rozparcelována na 7 parcel o šířce 70 m (obr. 2). Proces vyměřování pozemků je vyobrazen v bibli krále Václava IV. Ať je symbolika vyobrazení jakákoliv, je zde možné shlédnout několik velmi důležitých a zajímavých momentů. Dva muži natahují lano, které je na jedné straně uchyceno na kolík zatlučený do země. Jeden z nich lano napíná a přišlapuje ho nohou (obr. 3) (Bible krále Václava IV, z let 1389–1410, NBW I, Cod 2759, fol. 172).

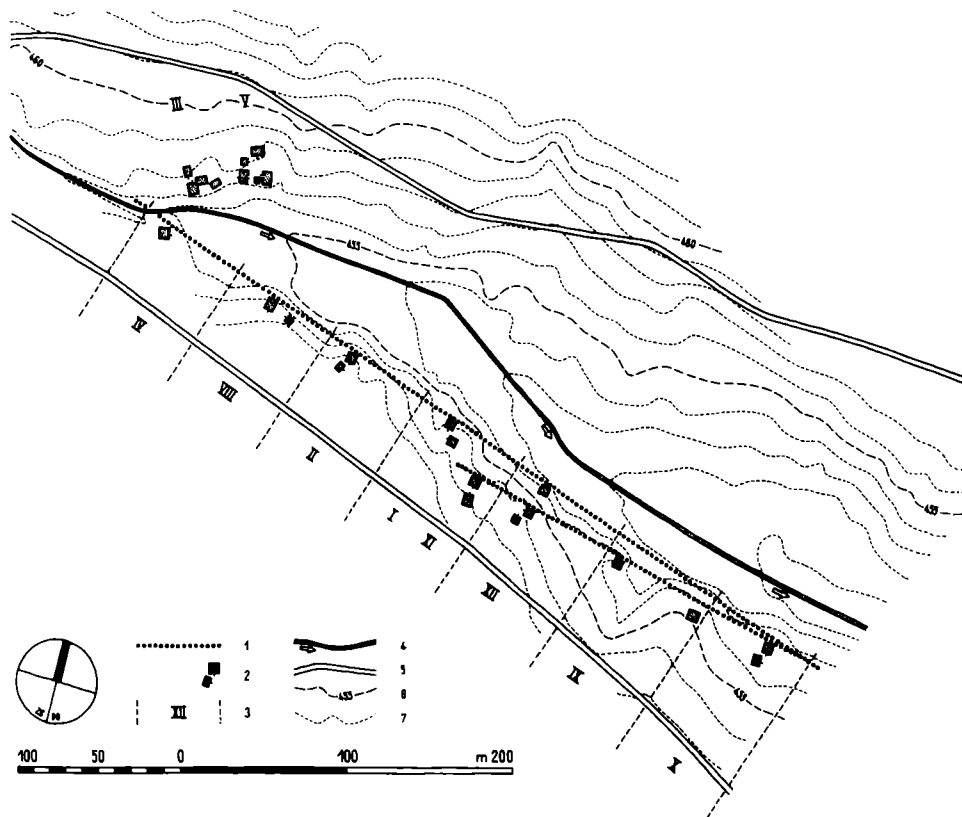
Jak je patrné z postavení prvních 5 statků byla tato přímka rozhodující též pro založení staveb, neboť jejich čela se nacházejí buď přímo na ní nebo v její bezprostřední blízkosti. Takto se však již 5. usedlost dostala z teras nad potokem na patu svahu, kde patrně značně trpěla záplavami. Přesto zde budova určitou dobu stála. Ještě hůře by však na tom byla usedlost sousední, která by se nacházela zcela v údolní nivě. Proto se zdá, že byla vytyčena linie nová, která umožňovala čelo 5. usedlosti posunout o 15 m jižněji do svahu a byla nasměrována do nejzažšího východního bodu původní přímky. Na této linii vznikla nejen nová 5. usedlost, ale i dvě další východně, od ní. Nově se však na ní objevila usedlost ve východní části již zastavěné parcele U 1. Jedná se o jediný případ vý-

Obr. 1. Zaniklá středověká osada Bystřec – katastrální území Jedovnice – okres Blansko, předpokládane trasy středověkých cest spojujících osadu Bystřec s okolními vesnicemi – jako podklad použito zjednodušené a graficky upravené státní mapy odvozené 1:5000 z roku 1982, 1989 a 1994 a základní mapy ČR 1:10 000 z roku 1994. 1 – budovy ZSO Bystřec, 2 – katastrální hranice mezi k. ú. Jedovnice, Senetářov a Ruprechtov, 3 – plocha stávajícího lesa, 4 – louka, 5 – dnešní cesty, 6 – důležité a vedlejší středověké cesty s názvem sousední vesnice, 7 – vodní toky, 8 – vrstevnice po 20 m.

stavby dvou domů na jedné parcele na Bystřeci. Vzhledem k jejímu charakteru je však pravděpodobné, že tato nová část sloužila ke specializované výrobě. Méně pravděpodobné je rozdělení této parcely na dvě části, nelze však vyloučit ani důvod jiný.

Předpokládáme, že k původní zástavbě na 1. linii došlo při založení obce někdy v polovině 13. stol. a nedlouho po té i k výstavbě na linii 2. Poměrně přesně máme datovanou stavbu U 11 na parcela U 1 a to nálezem parvu Jana Lucemburského datovaného J. Šmerdou do 2. až 3. čtvrtiny 14. stol. Vzhledem k tomu, že tato stavba nerespektuje žádné pravidelnosti předchozí zástavby (mimo čelní linii), je možné předpokládat, že je dílem až pozdějším a že zástavba jižní strany vesnice byla ukončena již v průběhu 13. stol. Pochopitelně, že dále pokračoval vývoj usedlostí ať již jejich rozrůstáním, či zakládáním na vyšších úrovních. Změny je možné pozorovat prakticky u všech usedlostí.

Obr. 2. Zaniklá středověká osada Bystřec – katastrální území Jedovnice – okres Blansko, hypotetická úvaha o způsobu kolonizačního vytyčení vesnice na pravém břehu potoka. 1 – vytyčovací přímky kolonizačního založení, 2 – zjištěné stavební objekty s předpokládaným umístěním vstupu, 3 – předpokládané ohraničení parcelace usedlostí, 4 – potok, 5 – cesty, 6 – vrstevnice po 5 m, 7 – vrstevnice po 1 m.

Obydlí původní zástavby jsou si velmi podobná. V podstatě se jedná o jizbu a komoru, jejichž vzájemná orientace je nejčastěji závislá na terénních možnostech. Terénní situace ovlivňuje též napojení usedlostí na obvodovou komunikaci, která zde místy procházela v jejich bezprostřední blízkosti.

Na samotný okraj potoka na západní straně vesnice je situována první usedlost U č 4, podle pořadí výzkumu. Nachází se na výrazné uměle navržené terase, v níž je ukryta jizba starší stavební fáze. Ta byla přístupná od východu, ve směru od obvodové komunikace. V mladší fázi se orientace vstupu jizby obrátila směrem k severu, kde byl malý dvorek uzavřený ze dvou stran svahem terasy do vody. Na západní straně dvorku, tedy po levé straně vstupu do jizby, se nacházela komora. Takto byl dvorek zcela uzavřený a nepřístupný. Proto předpokládám, že jediný možný funkční přístup byl k zadní straně komory, která musela být průchozí. S touto stavební podobou komory se na Bystřeci setkáváme ještě vícekrát (Belcredi 1986). Na rozdíl od této usedlosti je sousední U 8 orientována vstupem do jizby přímo proti komunikaci, která se stáčela jen krátkou odbočkou do prostoru dvora mezi jizbou a komorou situovanou po její východní straně. Stejná je situace u další usedlosti 2 s tím rozdílem, že cesta se stáčí od hlavní komunikace do prostoru dvora tentokrát proti vstupu do jizby a komora se nachází na jeho západní straně. V obou případech prochází komunikace téměř dvorem. U usedlosti 2 se však setkáváme s dlážděním dvora za západní stěnou jizby, tedy mimo hlavní komunikační

Obr. 3. Dobové vyobrazení vyměřování pozemku pomocí provazu. (Bible krále Václava IV. z let 1389–1410, NBW I, cod. 2759, fol. 172.)

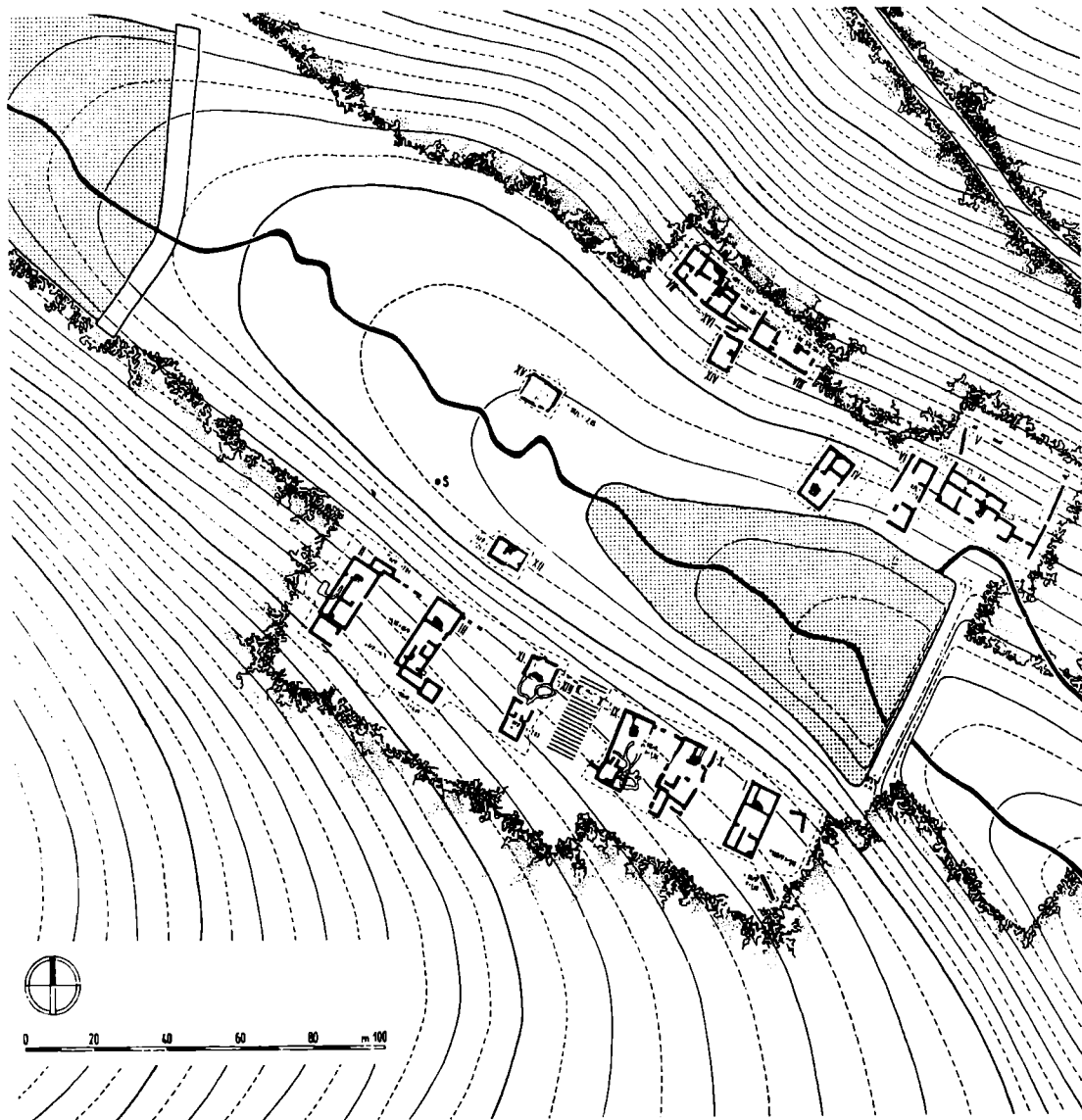
system usedlosti (Belcredi–Nekuda V. 1983, 44). Zdá se, že též původní zástavbu 4. usedlosti (U 1) tvořila jizba se vstupem od jihu. Komora se nacházela, podobně jako u U 8, na východní straně velmi důkladně dlážděného dvora. Teprve se vznikem velké vícedílné komory, která vytvořila hákovitou usedlost, se orientace vstupu obrátila k východu, aby se napojila na tuto přístavbu (Nekuda V., 1976). Tak tomu bylo též u U 12, kde komora stojí k jizbě též pravouhle, avšak tentokráté poprvé se vstupem na jižní stranu. Jejich vstupy opět směřují k sobě nejkratší cestou. Všechny pět zmíněných usedlostí, které zřejmě vznikly v 1. fázi zástavby vesnice je si až neuvěřitelně podobných. Tři další na 2. linii se však již částečně odlišují. Parcela v řadě následující usedlosti 9 byla natolik nešťastně vyměřena, že její obyvatel měl značné problémy se stavbou jizby a ještě větší se situováním komory (Belcredi 1989, 23). Jizbu musel umístit na hranu terasy, kterou za tímto účelem zvětšil navením obrovského množství kamene. Její vstup byl orientován k západu, směrem k velké vydržené zásobní jámě. Z kamenné terasy bylo možné sestoupit též na východní stranu, neboť zde se na sousední přírodní terase nacházela, patrně z prostorových důvodů, hospodářská stavba. Zatím co přístup k jizbě zřejmě vedl po vrstevnici od západu, příjezd na velkou terasu s komorou problémy nevytvářel.

Unikátní ukázkou vývoje komunikačního systému je usedlost 10 (Belcredi 1997 A), původně též dvouprostorová. Vstup do jizby byl původně orientován k jihu do prostoru dlážděného dvora, kde se po pravé straně nacházela dělená komora. Je otázkou co způsobilo rozvoj této usedlosti, během kterého byla postavena nebyvale veliká komora na východ od jizby, kam se změnila též orientace jejího vstupu. Za ni byly situovány ještě dvě další stavby, ke kterým se procházelo kolem severní stěny komory, neboť na opačné straně byl snížen prostor naplněn vodou. Přístavky se též objevily u původní komory v jejíž celokamenné části byly 2 zásobní jámy. Vstup do tohoto traktu byl ze dvora, avšak též ze západní, opačné strany, kam bylo možné se dostat s povozem, což do prostoru dvora možné nebylo vzhledem ke konfiguraci terénu. Jižní strana dvora byla ukončena oplocením do oblouku, které bylo dovedeno do poloviny studny. Ta se nacházela na opačné straně dvora proti jizbě a podle všeho byla přístupná i z vnější strany usedlosti. Přebytečná voda odtékala rýhou podél celého dláždění dvora do potoka. Východní stranu usedlosti uzavíral přirozený svah, který však činil dvůr nepřístupným i z této strany.

Poslední zástavbu na této straně potoka představovala usedlost 11, která vznikla dodatečnou výstavbou na parcele U 1 a od ostatních se výrazně odlišuje. Pro její stavbu byla zvolena dostatečně volná plocha, aby bylo možné umístit jizbu a mohutnou celokamennou komoru vstupy proti sobě tak, že jejich osy jsou jen nepatrně vychýleny. V další fázi došlo dokonce k přestřešení prostoru mezi nimi. I když vstup do komory nadále vedl ze vzniklé síně, nevytvořil se klasický trojdílný dům, neboť na místě původního vstupu do jizby se objevila 2. pec a vstup byl probourán na východní stranu přímo do dvora dlážděného do optimální roviny neobyčejně velkými kameny. Tak byl tento dvůr velmi lehce přístupný příjezdu od hlavní komunikace. Je však nutné říci, že jestliže byl součástí U 1, je s podivem, že k němu byla záměrně vedena samostatná cesta, přestože přístup k ní mohl vést po společné komunikaci s U 1. Důvodem k tomu však mohly být opět přírodní podmínky, neboť za západní stranou U 11 se jeví zbytky výrazné vodoteče, která statku působila nemalé obtíže (viz systémy 2 kanálů ap.).

Zcela jiná byla situace na opačném břehu potoka. Také zde máme doklady o snaze kolonistů osídlit ji při založení osady. Z odlesněných strmých svahů však voda přinášela do prostoru založených staveb tak velké množství písku a zeminy, že od svého záměru na čas ustoupili. Pouze v západní části, kde svahy jsou více vzdáleny, vyrostl areál, který se svým charakterem zcela liší od toho, co jsme popsali na jižní straně. Zatím co tam se rozvíjely drobné statky ve značných vzdálenostech od sebe, koncentruje se do severozápadní části vesnice neobyčejně hustá souvislá zástavba se značným počtem hospodářských budov. Snad se nám zde promítá lokalizace rychty se všemi jejími právy a povinnostmi. Jinak totiž můžeme tento prvek jen těžce vysvětlit. Zdá se, že budeme nuceni přehodnotit dosavadní názor na dvě samostatné usedlosti a sice č. III a V jak byly dosud publikovány. Vše nasvědčuje tomu, že se sice jedná o dva samostatné areály, které jsou však vzájemně provázány. U III představuje samostatný statek založený již s větším počtem budov, který plynule přechází ve velký areál usedlosti 5, patrně sloužící potřebám rychtáře v souvislosti s jeho funkcí a potažmo tak celé vesnici. Zvláštní význam tohoto místa podtrhují nálezy šipek do kuší aj. militárií vyskytujících se pouze zde (Belcredi 1986, 427, 1988, 479).

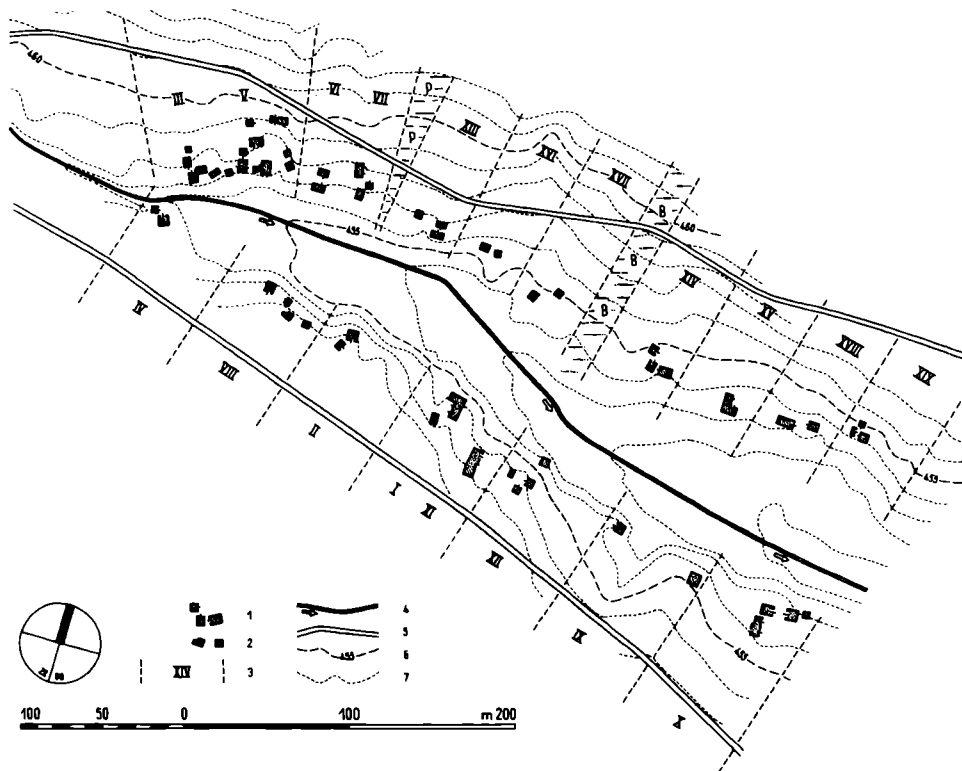
Usedlost 3 vykazuje zástavbou blízkost s U 10, avšak na první pohled je patrné, že je v této podobě koncipována již od počátku, a neregistrujeme u ní žádné doklady o přestavbách. O tom svědčí i jednodušší pojetí výstavby odpovídající staršímu období na Bystřeci, které v tomto případě nedoznalo změn. Také ona má komoru situovanou přímo proti vstupu do jizby a za ní malý přístavek. Další hospodářská budova je po pravé straně vstupu do jizby a stavby se navzájem dotýkají. Mezi nimi byla vytvořena malá předsíň, která jistě komunikaci mezi těmito budovami ulehčovala. Komunikační prostor mezi těmito budovami je tedy na velmi malé ploše. Od východu byl dvůr uzavřen hospodářskými objekty, zřejmě stáním pro dobytek a hnojištěm. Další, tentokrát celo-

Obr. 4. Půdorys vsí Pfaffenschlag u Slavonic. Převzato z: V. Nekuda: Pfaffenschlag. ZS ves u Slavonic, Brno 1975, obr. 154a.

kamenná budova, se 3 zásobními jámami se nacházela mimo tento vyhrazený prostor, východně od komory přiléhající k jizbě. I když přístup k ní byl komplikován obejitím této komory, byla na dohled z jizby a také dosažitelná povozem, podél východního obvodu usedlosti. Přeš další stavbu v její bezprostřední vzdálenosti bylo možné vozem pokračovat k sousední usedlosti 5, která s ní zřejmě tvořila jeden celek.

Tento hospodářský areál měl se svými, v konečné fázi, 10 budovami zcela určitě výsadní postavení. Také on zřejmě zaznamenal vývoj, neboť se zdá, že původní zástavbu tvořilo jen 6 budov sevřených do obdélního tvaru kolem dlážděného dvorku, jehož středem byl upravený pramen. Je jistě zajímavým poznatkem, že mohutná komora s obrov-

Obr. 5. Zaniklá středověká osada Bystřec – katastrální území Jedovnice – okres Blansko, konečná podoba osídlení vsi. 1 – zjištěné stavební objekty s předpokládaným umístěním vstupu, 2 – stavební objekty značně poškozené, 3 – ohraničení parcelace usedlostí, 4 – potok, 5 – cesty, 6 – vrstevnice po 5 m, 7 – vrstevnice po 1 m; P – pramenišťe, B – bažina.

ským množstvím nálezů byla původně situována vstupem k severu k malému přístavku otevřenému týmž směrem, o čemž svědčí dodatečné dozvění tohoto prostoru (Belcredi 1997 B, 15). Široký vstup či vjezd se nacházel na západní straně komory směrem k usedlosti 3 a užší východ byl situován proti němu do dvora, takže stavba byla povozu opět přístupná z vnější strany usedlosti. Na východ od ní se ve dvoře nacházel jediný patrový špýchar na Bystřeci se vstupem proti svahu, tedy od jihu, a v jedné řadě za ním stála budova s velkým otopným zařízením. Celý areál uzavírala od severu velká stavba, přístupná zjevně ze dvora. Také dvůr této usedlosti nebyl pro vůz přístupný. Takto byl vymezen rozsah původní zástavby, která se však ještě dále rozšířila. Vzhledem k podmáčenému prostoru na východní straně, odkud výraznou terénní vkleslinou odtékala voda z pramene, bylo možné další budovy postavit až ve větší vzdálenosti od něho na další terénní vlně. Dvě stavby na východě byly přístupné po kamenitém dláždění ze dvora a od nich po terénním hřbetu vedl doslova dlážděný chodník k velké komoře na severní straně, kde bylo nalezeno mnoho kování vozu. Také tato stavba, která byla přístupná přímo z obvodové komunikace od severu byla průchozí. Od ní bylo možné se dostat po téměř chodníku až k poslední budově na západní straně. Kolem původní zástavby usedlosti 5 bylo tedy za mokřinou, která ji obklopovala, položeno dláždění spojující všechny 4 nové přístavky. Takto byla zřejmě ukončena původní zástavba osady a výstavba na severní straně údolí směrem k východu pak dokumentuje její další rozrůstání. Také půdorys archeologicky zkoumané ZSO Pfaffenschlag u Slavonic ukazuje, že jedna strana vsi byla založena na přesně vytyčené přímce a stejně jako na Bystřeci se na protější straně poto-

ka objevují početnější shluky staveb respektující spíše terénní situaci a vodoteč, interpretované jako rychta a mlýn (obr. 4, Nekuda 1975, obr. 154a). Za nejzazším severním bodem usedlosti 5, vzdáleným od průčelí areálu 45 m se obvodová komunikace lomila, aby se dostala blíže k dalším usedlostem, i když klesala po svahu dolů.

Také sousední usedlost 6 za předpokladu, že tvoří s U 7 jeden statek, představuje s 6 stavbami abnormálně velký statek, který se však vyvíjel ze standardní podoby jizby a komory situovaných proti sobě ve směru jih–sever (obr. 5). Nový vícedílný hospodářský trakt se objevuje v poměrně velké vzdálenosti na východ od něho, ale v mnohem lepší terénní situaci dokonce se vstupy odvrácenými od jizby. To však umožňovalo přístup povozu až ke dveřím těchto budov v jejichž blízkosti se nacházely dvě další stavby. Jednou z nich byla opět komora se dvěma zásobními jámami. Tento hospodářský areál je řešen jakoby nezávisle na obytné části, ke které náležel.

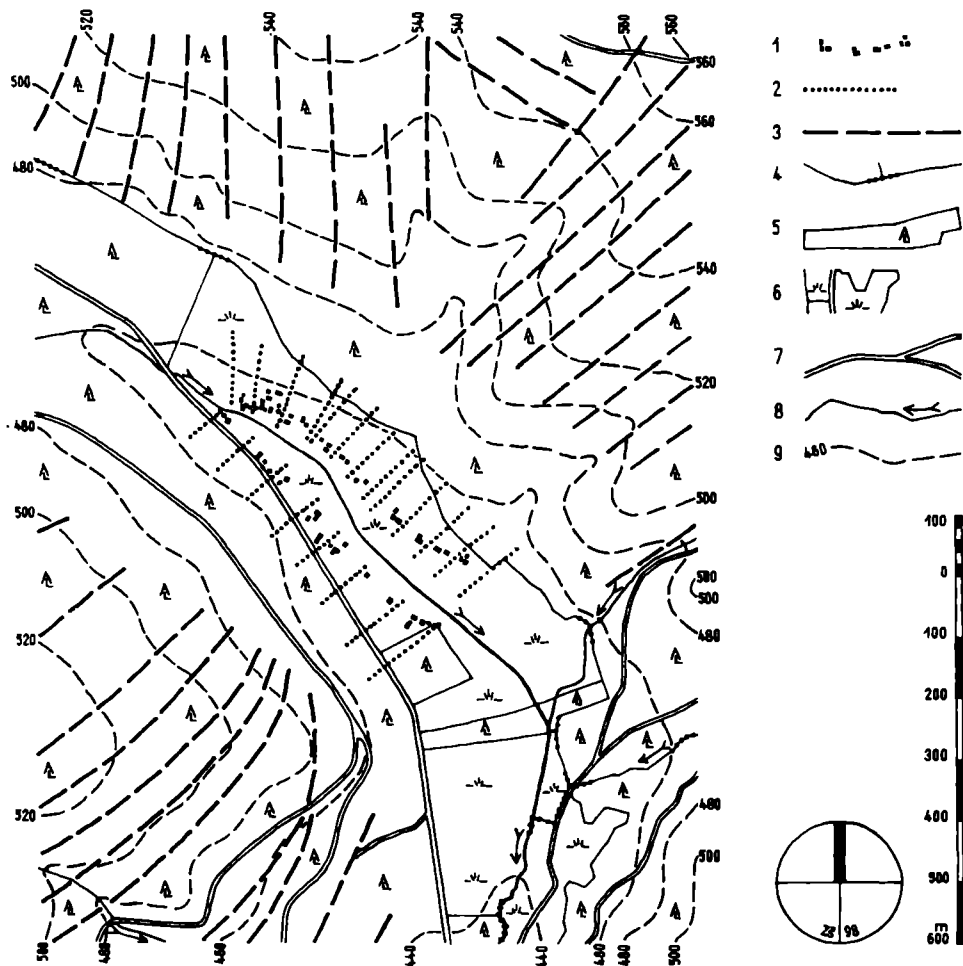
I když usedlosti na severním svahu nejsou na přímce, nýbrž respektují ohyby vodního toku, je z šíře jejich parcel jasné, že parcelace pozemků proběhla před výstavbou také zde. Parcely jsou však užší, zhruba 45 až 50 m a na západní straně se vějířovitě rozevírají, neboť se tím přizpůsobují terénu. Zřejmě již tenkrát byla z parcelace vyloučena nevyužitelná plocha bažiny mezi usedlostmi 14 a 17, která je takto zaznamenána i na indikační skici. Alespoň rozměření parcel tomu napovídá a pramenišťe vod nad usedlostmi 7 a 13.

Na severní straně vesnice tedy bylo vyměřeno 9 parcel, z nichž první na západní straně (U III a IV) má dvojnásobný rozměr, přesných 100 m. Následující statky se vyznačují stavebním řešením, které mnohem více využívá přirozeného terénu než tomu bylo na jižní straně, takže se zde ani jednou nesetkáme se záměrně vršenou terasou. Další rozdíl je v opětovném použití kúlové konstrukce u převážné většiny staveb, která na protější straně se vyskytovala pouze ve starším období. Základem již také není dvoj, nýbrž častěji trojprostorové členění usedlosti. Vzhledem k tomu, že tyto usedlosti nemají uzavřenou dvorovou zástavbu, byl přístup povozem do nich mnohem jednodušší.

Tak je tomu u usedlosti 13, která má jizbu a komoru situovanou proti sobě ve směru sever jih a za velkým kamenitým dvorem západně od nich ještě jednu menší stavbu. Vůz se tedy mohl dostat bez problémů až do prostoru dlážděného dvora mezi vlastní budovy. Obvodová komunikace se od něj odklání severním směrem, neboť musela překonat již zmíněný bažinatý prostor ve vyšší poloze a díky tomu se nám v těchto místech její dlážděná část zachovala. K napojení sousedních usedlostí 16 a 17, které byly značně zdevastovány melioracemi, mohla pokračovat cesta od usedlosti 13 kolem zmíněných usedlostí a ještě před bažinatým prostorem se vrátit zpět na obvodovou komunikaci. Za ním však musela odbočit další cesta, která spojovala všechny 4 zbylé usedlosti značně vzdálené od hlavní trasy. Tyto 4 stavby se vyznačují velkou vzájemnou odlišností, avšak všeobecně platí to, co bylo již řečeno. Ze všech usedlostí na severní straně se nejvíce jižním podobá usedlost 14. Jizba je obrácena vstupem k severu a po její levé straně je situována komora. Druhá hospodářská budova je pak v jedné linii s jizbou a její vstup je obrácen k ní. Také zde byla zpevněná plocha před budovami účelně upravená pro příjezd. Zvláštností je U 15, která podobně jako U 1 má hákovitý půdorys. Dvorek vytvořený těmito dvěma křídly svírajícími pravý úhel byl opět velmi dobře přístupný cestě od severu, ale vzhledem k tomu, že dláždění je situováno spíše severně je pravděpodobné, že tato potřeba nebyla. U usedlosti 18 se zdá, že jizba a komora stály těsně za sebou a nelze vyloučit, že vytvářely jeden trakt. Opodál, po levé straně vstupu do jizby, který byl od východu, se nacházela další budova se vstupem od západu. Dlážděný dvůr je především v úzkém prostoru mezi těmito budovami a severně od jizby. Také tento dvorek byl velmi dobře přístupný od okružní komunikace. Nezjištěný zůstal vstup do komory přeplněné nálezy. Pravděpodobné je, že mezi jizbou a komorou zůstala mezera, kterou byla komora zpřístupněna též od východu. Méně pravděpodobné je, že by jizba byla do komory průchozí.

Složitější zástavbu představuje usedlost 19 což je dáno tím, že byla několikrát přestavována a má tudíž řadu stavebních fází. Poměrně mohutná jizba, ale opět jen kůlové konstrukce, je mezerou oddělena od úzké dlouhé komory a jejich vstupy jsou tradičně proti sobě oddělené odvodňovacím kanálkem. Jen nepatrně vzdálená na sever od nich se nachází další menší stavba. Celý areál je opět řešen do tvaru písmene L. Dlážděný prostor mezi nimi je ukončen kamenným valem proti vodě. Cesta od usedlosti 18 tak mohla pozvolna stoupat kolem jeho dvoru a směřovala zpět ke hlavní cestě. Osada Bystřec se tak řadí mezi dvouřadé lesní lánové vsi, stejně jako řada dalších zaniklých osad na Dražanské vrchovině. Jen pro dokreslení jejich četnosti E. Černý uvádí např. Jesenec, Valdov, Housko, Vilémov, Ovčinec či Bouchenec (Černý 1992, 18, 25, 56, 81, 91, 95).

Vyhodnocením komunikací na ZSO Bystřec dojdeme k závěru, že 2 hlavní cesty procházející v zadních partiích vesnice nepropojovaly jednotlivé statky přímo. Pokud vzdálenost statku od těchto cest nebyla velká, bylo zřejmě použito přímého napojení, v při-

Obr. 6. Zaniklá středověká osada Bystřec – katastrální území Jedovnice – okres Blansko, návaznost jednotlivých parcel usedlostí na okolní pluzinu – údaje o pluzině dle E. Černého – zakresleno do zjednodušené a graficky upravené státní mapy odvozené 1:5000 z roku 1982, 1989 a 1994. 1 – budovy ZSO Bystřec, 2 – rozhraní jednotlivých usedlostí, 3 – meze parcel pluziny, 4 – katastrální hranice mezi k. ú. Jedovnice a Senetářov, 5 – plocha stávajícího lesa, 6 – louka, 7 – cesty, 8 – vodní toky, 9 – vrstevnice po 20 m.

padě větší vzdálenosti bylo zjevně použito cesty, která propojovala několik statků na jednu.

Stmelujícím prvkem každé usedlosti je dláždění dvora, které vzhledem k bažinatému prostředí bylo nezbytnou nutností. Dláždění nám proto velmi dobře vymezuje manipulační prostor usedlosti i její rozsah v místech, kde hranici netvoří zástavba. Pokud některá stavba musela být situována do větší vzdálenosti od centra zástavby, pak je dláždění protaženo až k tomuto objektu. Povožům byly přístupné spíše dvory menších statků o počtu 2 až 3 budov, které většinou netvořily ohraničenou zástavbu. V několika případech u usedlostí vznikla situace, že dvůr byl vzhledem k terénní konfiguraci či zástavbě nepřístupný. V takovém případě byla cesta vedena k zadní stěně hospodářské budovy, kde byl široký vjezd. Samotná stavba pak byla průchozí a užší vstup vedl do dvora.

Základní komunikační vztah na usedlostech vytváří postavení jizby a komory, které jsou situovány co možná nejbližší k sobě. V mladším období je možné pozorovat snahu o postavení těchto budov na přímce tak, aby jejich vstupy byly situovány proti sobě. Tomu předcházela situace, kdy komora byla postavena po straně vstupu do jizby, avšak opět s co nejbližším komunikačním napojením. O významu tohoto uspořádání svědčí doklady o přestavbě vstupu jedné či druhé stavby, pokud došlo ke změně polohy některé z těchto budov. Jizba jako obytná část s pecí a komora jako zásobárna všeho potřebného pro přežití jsou vzájemně provázány a tvoří základ usedlosti. Ať jsou v jakékoliv vzájemné poloze, je obvykle prostor mezi nimi dlážděn a toto dláždění pak vymezuje prostor areálu směrem k obvodové komunikaci. Pokud jsou obě zmíněné stavby na přímce a usedlost disponuje dalšími stavbami, jsou tyto umístovány ve vztahu k nim pravoúhle na okraj dláždění, čímž vzniká hákovitá zástavba. U ostatních je spíše možné pozorovat snahu o maximální využití přírodního reliéfu, takže nejen u U 5, ale i u menších se další stavba někdy dostává do větší vzdálenosti od jizby. U některých usedlostí je zvládností celokamenná komora skrývající zásobní jámy, která nezřídka bývá umístována na okraj zástavby. Důvodem je snaha po vyhledání co nejsuššího prostředí a nutnost přístupu povozem.

Při zhodnocení výsledků téměř 25 let archeologické práce, na jejímž konci je odkrytí další celé zaniklé středověké osady, je možné konstatovat, že škála získaných poznatků je natolik rozsáhlá, že jejich zpracování bude vyžadovat delšího časového období.

Věříme, že získané poznatky jsou též důstojnou odměnou nálezci této, a mnoha dalších osad na Drahanské vrchovině, panu prof. E. Černému, DrSc., za jeho mnohaletou práci a osobně jsem nesmírně rád, že mu mohu předložit výsledek naší činnosti, kterým je též vyobrazení návaznosti parcelace domů na jím zjištěné plužiny, což bylo od počátku též jedním z našich hlavních cílů (obr. 6) (Černý 1992, 34, 36). Je až neuvěřitelné k jak přesné návaznosti jsme se srovnáním obou poznatků dopracovali.

LITERATURA

- BELCREDI L., 1986: Přínos archeologie k poznání stavební podoby středověkého venkovského domu (výsledky výzkumu ZSO Bystřec). AH 11/86, 423–440.
- 1987: K počátkům středověkého osídlení na lokalitě zaniklé vsi Bystřec. ČMM, vědy společenské LXXII, 121–140.
- 1988: Užití kovu na středověké osadě, AH 13/88, 459–493.
- 1997A: Zaniklá ves Bystřec, usedlost X. Sborník Z pravěku do středověku. 107–122, Brno.
- 1997B: (Zaniklá středověká ves Bystřec, usedlost V) příspěvek k poznání členění stavebního půdorysu a polohy středověké usedlosti. Sb. Život v archeologii středověku, 14–24, Praha.
- 1998: Archeologický výzkum ZSO Bystřec, usedlost IX. Sb. Ve službách archeologie, 23–36, Brno.
- BELCREDI L., NEKUDA V., 1983: Pokračování výzkumu na ZSO Bystřec u Jedovnic, okr. Blansko. ČMM, vědy společenské LXVII, 43–60.
- ČERNÝ E., 1992: Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin. Brno.
- NEKUDA V., 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno.
- 1976: Zaniklá středověká osada Bystřec, okres Blansko. ČMM, vědy společenské LXI, 39–63.

Urbanisierung des Gebietes der mittelalterlichen Wüstung Bystřec

Mit der Untersuchung des 19. Gehöfts in der mittelalterlichen Wüstung Bystřec endet nach fast 25 Jahren eine von den Erforschungen der niedergegangenen Siedlungen im Mähren. Was das Kommunikationsschema betrifft sind wir zum Schluß gekommen, daß die zwei Hauptwege, die durch die hinteren Dorfteile durchgingen, die einzelnen Gehöfte miteinander nicht direkt verbanden. Wenn das Gehöft vom Hauptweg nicht viel entfernt war, hatte es offenbar einen direkten Anschluß. Wenn die Entfernung grösser war, verband ein Weg gleichzeitig mehrere Gehöfte.

Ein zusammenschliessendes Element in jedem Gehöft stellte das Pflaster dar, was mit Rücksicht auf das sumpfige Terrain unbedingt notwendig war. Das Pflaster begrenzt für uns also sehr gut den Manipulationsraum des Gehöftes und seinen Umfang in den Teilen ohne Bebauung. Wenn ein Bau weiter vom Bebauungszentrum situiert wurde, führte das Pflaster bis zu diesem Objekt. Für Fuhren waren eher Höfe von kleineren Gehöften mit 2 bis 3 Gebäuden zugänglich, die gewöhnlich keine begrenzte Bebauung bildeten. In einigen Fällen wurde der Hof wegen der Terrainkonfiguration oder Bebauung verschlossen. Dann führte der Weg zur Hinterwand eines Wirtschaftsgebäudes mit einer breiten Einfahrt. Der Bau selbst war dann ein Durchhaus und in den Hof führte eine schmalere Einfahrt.

Eine elementare Kommunikationsbeziehung in den Gehöften stellte die Lage der Stube und der Kammer dar. Sie wurden möglichst nahe beieinander situiert. Bei jüngeren Bauten sind die Bemühungen bemerkbar, diese Räume auf einer Linie mit den Eingängen gegeneinander zu bauen. Früher wurde die Kammer zur Seite neben dem Eingang in die Stube gebaut, hatte jedoch wieder möglichst kurze Verbindung damit. Von der Bedeutung dieser Anordnung zeugen auch die Belege, da der Eingang eines von diesen Bauten umgebaut wurde, wenn der andere anders situiert worden war. Die Stube als Wohnteil mit dem Ofen und die Kammer als Vorratskammer an allem, was für das Überleben unentbehrlich war, waren miteinander verbuden und stellten die Grundlage des Gehöftes dar. Der Raum zwischen ihnen war immer gepflastert, und das Pflaster begrenzte das Areal in der Richtung zur Umfangskommunikation. Wenn die zwei erwähnten Bauten auf einer Linie lagen und wenn es noch weitere Bauten im Gehöft gab, wurden die letztgenannten winkelrecht zu Hauptbauten auf dem Pflasterande situiert. So entstand eine hakenförmige Bebauung. Andere Baukonzeptionen wollten eher das Naturrelief maximal ausnutzen. Beim Gehöft U 5 aber auch bei den kleineren Gehöften waren also einige Objekte von der Stube mehr entfernt. Merkwürdig sind bei einigen von ihnen die Kammern mit Vorratsgruben, die ganz aus Stein und oft am Rande der Bebauung auf einem möglichst trockenen und für Fuhren zugänglichem Platz gebaut wurden. Sowohl die Grundrisse als auch die Bautechnologien wurden also beträchtlich variiert.

Bei der Beurteilung der 25 Jahre langen archäologischen Arbeit, die die ganze Wüstung entdeckt hat, kann man zum Schluß kommen, daß die Auswertung ihrer Ergebnisse wegen dem großen Umfang eine größere Zeit braucht.

Wir glauben, daß die gewonnenen Erkenntnisse für den Finder dieser Siedlung /und der vielen anderen in Dražanská vrchovina/ für den Herrn Prof. E. Černý einen würdigen Lohn für seine langjährige Arbeit darstellen. Ich bin froh, daß ich ihm auch die Abbildung der Güterparzellierung auf die von ihm festgestellten Fluren vorlegen kann, was vom Anfang an eines unserer Hauptziele war (Abb.6) (Černý 1992,34,36). Es ist fast unglücklich, wie genau die Anknüpfung ist, die wir durch das Vergleichen beider Erkenntnisse gewonnen haben.

Abbildungen:

1. Mittelalterliche Wüstung Bystřec, Bez. Blansko. Vorausgesetzte mittelalterliche Wege verbindende das Dorf Bystřec mit den Dörfern in der Umgebung. 1 – Bauten im Dorf Bystřec, 2 – Katastralgrenze, 3 – heutige Wälder, 4 – Wiese, 5 – heutige Wege, 6 – mittelalterliche Wege, 7 – Wasserströme.
2. Mittelalterliche Wüstung Bystřec. Theorie über die Art der Kolonisation am rechten Bachufer. 1 – Linien der Kolonisationsgründung, 2 – festgestellte Bauobjekte, 3 – vorausgesetzte Begrenzung der Gehöftparzellen, 4 – Bach, 5 – Wege.
3. Zeitgenössische Darstellung des Ausmessens eines Grundstückes durch Seil.
4. Wüstung Pfaffenschlag bei Slavonice (Slabings). Grundriß des mittelalterlichen Dorfes. Nach V. Nekuda.
5. Mittelalterliche Wüstung Bystřec. Die Endform der Besiedlung des Dorfes. 1 – festgestellte Objekte, 2 – sehr beschädigte Bauobjekte, 3 – Begrenzung der Gehöfte, 4 – Bach, 5 – Wege, P – Quellenstätte, B – Sumpf.
6. Mittelalterliche Wüstung Bystřec. Die Anbindung der Gehöfte an die Flur. 1 – Bauten, 2 – Grenzen der einzelnen Gehöfte, 3 – Raine der Flurparzellen, 4 – Gemeindegrenze zwischen Jedovnice und Senetářov, 5 – heutige Wälder, 6 – Wiese, 7 – Wege, 8 – Wasserströme.

